

Piet de Rooy

De wijsheid van de jongensclub

De sociale positie van sport is voortdurend aan verandering onderhevig geweest, en is dat ook nu nog. Piet de Rooy probeert deze ontwikkeling in kaart te brengen door middel van ondermeer een analyse van de status van de voetbalsport in de Nederlandse jeugdliteratuur.

Voetballen heeft van begin af aan een slechte reputatie gehad, als men tenminste af moet gaan op de jeugdliteratuur die in de eerste helft van deze eeuw is verschenen. Talrijk zijn de passages waarin treurig onbegrip van ouders, onderdrukking door de politie of regelrechte agressie van burens in krasse beelden werd geschilderd. Neem bijvoorbeeld het nog steeds zo lezenswaardige boek *De A.F.C.-ers* van J.B. Schuil. Deze romantische beroeps-militair had een warme belangstelling voor het toneel ontwikkeld; in 1908 vestigde hij zich in Haarlem en werd de toneelrecensent van het *Haarlems Dagblad*. Daarnaast schreef hij een aantal zeer succesvolle jeugdboeken, onder andere *De Katjangs* (1912); in 1915 werd *De A.F.C.-ers* voor het eerst gepubliceerd, en tot vrij recent herdrukt.¹ Schuil had zelf nooit gevoetbald, evenmin had hij zelf kinderen aan wie hij de emoties van dit edele spel had kunnen aflezen. Desondanks is het een boek dat van een groot inlevingsvermogen getuigt. Het begint meteen rampzalig: Eddy Lomans, een eersteklasser, stond op de stoep van zijn HBS met zijn rapport in de hand, waarop drie viers prijkten. Hij wist dat het onvermijdelijke nu zou gaan gebeuren: zijn vader zou hem het voetballen verbieden en zijn AFC-kaart innemen. Voetballen was volgens de heer Lomans dom achter een stukje leer aanhollen en alles waar zijn zoon in te kort schoot, werd geweten aan diens overgave aan dat spel. Al vrij snel stapelen de problemen zich vervolgens op: Eddy gaat toch voetballen, daarbij worden zijn schoenen en zijn horloge gestolen, ze worden achterna gezeten door een agent en zo gaat het maar van kwaad tot erger. Het enige lichtpuntje is dat hij wel de wedstrijd AFC-Vitesse kan zien, de daarop volgende zondag, die op het nippertje met

1 Gegevens ontleend aan *Biografisch Woordenboek van Nederland* 4 ('s-Gravenhage 1994) 453-455.

4-3 gewonnen wordt. Maar ook dat leidt tot ellende, want naar aanleiding van die wedstrijd breken er vechtpartijen uit met aanhangers van Vitesse, die overigens op de MULO zaten -ruw volk dus - waarna Eddy met zijn vriend Keesje Brummer wordt opgepakt door een woedende agent en op het politiebureau belandt. Het verhaal neemt dan een dreigende wending, want vervolgens wordt Eddy zwaar verliefd op een nieuw buurmeisje van Keesje Brummer, Kitty. Gelukkig houdt Kitty al heel snel van voetballen:

Zij sprak van 'n reuzenkei, 'n pil, 'n schuiver, 'n tackle en 'n goalgetter, alsof zij haar hele leven gevoetbald had. Zij kende alle grote voetballers uit het land bij naam en toenaam, zij wist altijd precies, met hoeveel goals Sparta, H.V.V., Quick en - niet te vergeten - U.D. uit Deventer gewonnen hadden en zij had dadelijk reeds 'n grote verering voor Mannus, voor Jacques, voor Stoop en voor alle andere bekende A.F.C.-ers. (...) Zij zou nooit uitgaan zonder het A.F.C.-speldje op haar manteltje en zij wou geen andere zakdoeken gebruiken, dan de bekende blauw-witte, die alle A.F.C.-jongens en A.F.C.-meisjes altijd bij zich droegen.²

Nadat zo de dreiging van een in de knop gebroken voetbalcarrière is omzeild, wordt Eddy vervolgens achteloos door een aantal jongens - die al zestien en zeventien jaar zijn! - gevraagd als linksbinnen van het vijfde elftal van AFC. Het blijkt te gaan om een wedstrijd tegen de Trappers, een zeldzaam vuil spelend elftal, dat alleen op techniek geklopt kon worden. Weliswaar komt AFC met 2-0 voor te staan, maar als Eddy in doelrijke kans ruw tegen een goalpaal wordt aangeslingerd is het genoeg. De captain van het eerste elftal, Mannus Pinke in eigen persoon, komt het veld op en staakt de wedstrijd: zijn AFC-ers zullen niet meer blootgesteld worden aan die onsportieve Trappers, die spelen geen voetbal maar rugby! Hij zou ze uit de Stedelijke Voetbalbond laten verwijderen. Enerzijds verdiept dit de wederzijdse genegenheid tussen Kitty en Eddy, maar de grote vrees is nu dat zijn vader feller dan ooit zal uitvallen tegen het voetbal. Gelukkig heeft Eddy inmiddels een goed rapport, zodat zijn vader mild gestemd is en hem niet langer dwars zit. Zo lijkt Eddy eindelijk op weg om een glanzende voetbalcarrière te gaan maken, zij het dat er nog een naar incident is op een schaatstochtje waarbij hij door het ijs zakt en nog slechts op het nippertje gered kan worden, vooral door een dapper optreden van zijn vriendje Kees Brummer. Eddy voetbalt nu vast in het vijfde en profiteert daar enorm van de Engelse trainer. Hij blijkt zelfs in staat om als invaller in het derde elftal

2 J.B. Schuil, *De A.F.C.ers* (Amsterdam z.j.[1915]) 149.

een bijna verloren kampioenswedstrijd tegen aartsrivaal Vitesse om te zetten in een 2-1 overwinning. Op het grote feest dat daarop volgt, wordt aan Kees Brummer de bronzen medaille uitgereikt voor het met levensgevaar redden van Eddy! Zo wordt eens te meer duidelijk dat er een hoop kattekwaad en rottigheid aan het voetbal verbonden is, maar dat de hoofdpersonen van Schuil ongetwijfeld het hart op de rechte plaats hebben en zich later ongetwijfeld zullen voegen in de wereld der volwassen verantwoordelijkheden.

Dit prachtige boek lijkt wel het model te zijn geworden waar andere schrijvers slechts variaties op wisten te maken. In 1929 publiceerde bijvoorbeeld de oud-onderwijzer Arie Pleijsier het boek *De reuze-midvoor*. Het boek volgt Flip van Randwijk, die langzamerhand het onbegrip van zijn vader weet om te buigen, zelf steeds beter gaat voetballen en het clubje van zijn klasgenoten achter zich laat en overgaat naar een echte voetbalclub S.S.S., wat staat voor Sport Staalt Spieren, verliefd wordt op Emmy Stevens en dan nog beter gaat voetballen, zodat hij in staat is met een prachtige penalty het winnende doelpunt te maken in een kampioenswedstrijd. Alleen het eind van het boek wordt ernstig bedorven door een 'besluit', waarin Flip als getrouwd man terugkijkt op zijn voetballend verleden en in het huidige voetbal slechts verwording ziet. Tegen zijn zoonje zegt hij 'Sport moet uitspanning blijven, weet je ... een middel om je body op een aangename manier sterk en gezond te houden.'³ Dat kwam onmiskenbaar voort uit de sociaal-democratische overtuiging van de auteur, die hem gebood te denken dat wedstrijd sport teveel overeenkwam met de ruwe strijd-mentaliteit van het kapitalisme en de daarmee verbonden weinig verheffende moraliteit.⁴ Maar zeker in het plezier waarmee over het voetballen zelf wordt verteld, de zenuwen voor een wedstrijd worden beschreven, de diepe teleurstelling of opperste vreugde na een wedstrijd, daarin komt Pleijsier sterk overeen met Schuil.

Beide boeken maken duidelijk hoezeer in een relatief beperkte periode het voetballen in sociale status gedaald is. Het milieu dat door Schuil wordt beschreven als achtergrond voor zijn voetbalheld is dat van de hogere burgerij. Geheel in stijl is het feit dat nergens duidelijk wordt waar de vader van Eddy Lomans zijn geld mee verdient, het zal wel op een kantoor

3 A. Pleijsier, *De reuze-midvoor* (Amsterdam 1929) 223.

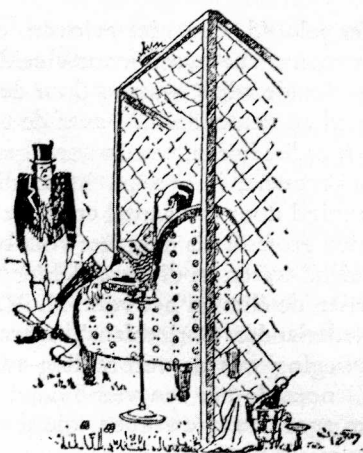
4 J.C. Dona, *Sport en socialisme. De geschiedenis van de Nederlandse Arbeiders-sportbond 1926-1941* (Amsterdam 1981).

zijn. Maar diens status is wel duidelijk: hij heeft een telefoon, er is een inwonende dienstbode en hij gaat zonder veel aarzeling met de commissaris van politie om. De vader van Flip van Randwijk behoort tot een andere categorie. Zijn werkbroek wordt door zijn echtgenote versteld en op de vraag of hij vroeger ook heeft gevoetbald zegt hij:

Nooit van m'n leven. Toen ik jong was, hielden de zoontjes van rijkelui d'r zulke aardigheden op na. We hadden toen in Woelwijk maar één club ... die heette D.E.V.O., dat wou zooveel zeggen als: 'Door elf vrienden opgericht.' Maar ik ging op mijn elfde jaar naar 't karwei en mijn centen most ik thuis brengen, want daar hadden ze óók 'n elftal [kinderen], al voetbalde het niet. De eenige sport die ik versta, da's schaatsenrijden....⁵

Nog afgezien van de inhoud, maakt het taalgebruik al duidelijk, dat het hier gaat om een arbeider. Vergeleken met de AFC-ers is het voetbal dus in

het begin van de twintigste eeuw in sociale status gedaald, zoals omgekeerd sport, zo niet de moderne ontspanning in het algemeen, aan het eind van de negentiende eeuw begonnen is in de hogere lagen van de samenleving. Vooral in Haarlem, de broedplaats voor zoveel nieuwe sporten, is dat begin goed gedocumenteerd.⁶ Zoals bekend was dat de woonplaats van Pim Mulier, die zijn achternaam bij voorkeur als 'muljee' uitgesproken wenste te zien. Na een kort verblijf op het Stedelijk Gymnasium en een college in Ramsgate (Engeland), keerde hij als veertienjarige terug in de stad en ontwikkelde daar een afschrikwekkend activisme op sportgebied. In 1879 richtte hij de eerste Nederlandse voetbalvereniging op, het Haarlemse H.F.C. Tien jaar later - hij was toen dus vierentwintig - gaf hij de stoot tot de oprichting van wat nu de

DE KEEPER.

Lakei: Heer Graaf, de bal nadert.

Spotprenten die de elitaire voetbalsport hekelden waren in de jaren twintig erg populair. Uit: C. Miermans, *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten* (Assen 1955).

5 Pleijsier, *De reuze-midvoor*, 84.

6 J. Th. Bank, 'Sport en sportbeoefening' in: *Deugd boven geweld. Een geschiedenis van Haarlem, 1245-1995* (Hilversum 1995) 531-538.

KNVB is. Een jaar tevoren had hij op de allereerste atletiekwedstrijd die in Nederland gehouden werd alle nummers gewonnen: de honderd meter en de veldloop. In 1882 leidde één van zijn vele initiatieven tot het oprichten van een tennisclub, in 1890 reed hij de eerste gecontroleerde Elfsteden-tocht, rond 1891 introduceerde hij handbal, hockey, bandy en rugby en tenslotte organiseerde hij in 1909 de eerste Nijmeegse wandelvierdaagse. Het lijkt wel alsof Mulier altijd jong is gebleven, of dat wellicht nooit is geweest. Zelfs als nauwelijks twintigjarige werd hij door medespelers altijd als 'mijnheer Mulier' aangesproken.⁷

In Haarlem ontwikkelde zich zelfs een nieuw soort levensstijl voor de *jeunesse dorée*, die als door een magneet werd aangetrokken door de Koekamp, een terreintje dat door de burgemeester aan Mulier verhuurd werd 'als worstelperk voor U en Uw kornuitjes'. Pim Mulier herinnerde zich later:

In dien tijd, de tachtiger jaren, lagen jongelui als Frederik van Eeden, Herman Gorter, Roland Holst en andere mannen van de nieuwe richting, voor- mannen op ander gebied dan voetbal en cricket, gesprekken over literatuur en sociologie voerend, in 't gras van dienzelfden Koekamp.⁸

HFC werd daar als het ware het middelpunt en symbool van. Deze levensstijl week sterk af van wat daarvoor gangbaar was. Kinderen van de elite werden in het algemeen strak opgevoed en dus ook zelden uit het oog verloren. De straat was een bijna voortdurend loerend gevaar; alleen traditionele, door de ouders gearrangeerde partijtjes waren eigenlijk veilig. Mulier schreef, wellicht niet zonder enige overdrijving, maar evenmin geheel onjuist, dat jongeren in die dagen voor 1880 buiten de schooluren niet veel anders konden doen dan wat wandelen:

Op pleinen en grasvelden mocht men niet lopen, nog veel minder kastie spelen. Maar een jongen wil niet altijd onder geleide wandelen, gymnastiek beoefenen op bevel, of een nuttig boek lezen dat in de hand wordt gestopt. Hij verlangt naar vrijheid, wil naast de rechte paden de wildernis in, de bomen in, het water in, het ijs op. Dat alles mocht men vroeger niet.⁹

7 Ruud Stokvis, 'Pim Mulier en de sport in Nederland' in: *In de vaart der volkeren. Nederlanders rond 1900* (Amsterdam 1998) 289-298.

8 Bank, *Sport en sportbeoefening*, 536.

9 Geciteerd naar C. Miermans, *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten* (Assen 1995) 80.

Geen wonder dat 'alles wat jongen heette naar dat kleine veldje werd getrokken. (...) De jongens meldden zich bij dozijnen aan.'¹⁰ Het was een opluchting om op deze wijze de verveling te kunnen verdrijven.

Leraren zagen de opkomende sportbeweging als een soort concurrentie. Daarbij ging het niet zozeer om het feit, dat hierdoor minder tijd aan het schoolwerk werd besteed, maar veel meer om de opvatting dat de eerbij van hun leerlingen niet langer gericht zou zijn op leerresultaten, maar op sportprestaties. Deze opvatting is ook in de jeugdliteratuur aan te treffen, want inderdaad, de beschreven leerlingen kampen vrijwel zonder enige uitzondering met teleurstellende rapporten. Een vaste figuur is ook altijd de jongen met de uitstekende cijfers, maar dat is dan ook nooit een sporttype, maar meestal een achterbakse kwal. Overigens: zelfs in deze literatuur blijken de voetballers aan het eind van het boek heel aardige rapporten te halen, onvoldoendes op te halen of over te gaan. De sport is dan ook niet zozeer een alternatief voor het schoolleven, maar lijkt meer een mogelijkheid te hebben geboden wat ruimte te scheppen in het knellende keurslijf waarin jongeren, vooral in de gezinnen uit de hogere milieus, gevangen werden gehouden. Na de lagere school immers begonnen de eindeloze oefeningen in beheersing, in distantie en distinctie, zoals zo schitterend geanalyseerd door de socioloog Van Hessen op grond van een groot aantal interviews met mensen die voor 1895 geboren waren.¹¹ In dat opzicht kan de gezamenlijke sportbeoefening als een gemeenschappelijke ontsnapping worden gezien, ook al werd uiteraard een deel van het ontvluchte leven meegenomen: de vormen moesten in acht genomen blijven. Mulier was ongeveer een wandelend monument van *fair play*, inclusief het bedanken van de tegenstander voor een nederlaag. Dat had overigens wel als onmiskenbaar voordeel, dat de acceptatie door ouderen van sport daardoor sterk werd bevorderd.

Voor jongeren uit lage sociale milieus gold dit alles nauwelijks: sport was voor hen te gereguleerd en te gedisciplineerd. Ze hadden er bovendien geen tijd en geen geld voor. Het jong-zijn van deze groepen werd nog sterk beheerst door traditionele gebruiken als de slenteravond, de zondagmiddagwandeling en de wilde erupties rond de jaarlijkse kermis. Veel ouderlijk toezicht was hier niet aan de orde, veel te ontsnappen viel er dus ook niet. Aanzienlijk moeilijker was het leven voor jongeren uit de

10 Miermans, *Voetbal in Nederland*, 87.

11 J.S. van Hessen, *Samen jong zijn* (Assen 1965) 276-292.

middengroepen, een sociale laag die naarmate de modernisering van Nederland toenam steeds groter werd. Juist in deze groepen vond Van Hessen veel onzekerheid over hoe men zich als jongere diende te gedragen. Deze tussenlaag, ingeklemd tussen de deftige partijtjescultuur boven en de wilde kermistaferelen beneden hen, wist zich niet goed raad. Het opvoedingspatroon van de ouders sloot kennelijk niet goed aan op wat door de jongeren als 'normaal' werd beschouwd, of als uitvoerbaar. In de herinneringen werd het ouderlijk gedrag dan ook vaak geschetst als tyranniek, onbegrepen en onbegrijpelijk, niet geschraagd door vaste tradities en bekende conventies. Juist in deze tussenlaag, zo hadden jongeren het gevoel, moesten zij zelf maar zien hoe zij zich dienden te gedragen, op eigen kracht een soort menging tot stand brengen tussen traditionele vormen van jeugdedrag (als de slenteravond), voor een deel reikend naar vormen uit hogere sociale milieus (boeken lezen), voor een ander deel ook iets nieuws verlangend, meer in overeenstemming met het gevoel dat de tijden veranderden. Deze zware opgave verklaart ook waarom jongeren achteraf hun jeugd zouden beschrijven als een periode waarin men zich zeer eenzaam voelde, dan wel een grote emotionele verbondenheid voelde met een of meer lotgenoten. Juist in de jaren na 1900, zeker ook in deze middenklassen, was er een bloeiperiode in de klassieke boezemvriendschappen. Het opbloeiend verenigingsleven was als het ware de intensivering en formalisering van dit soort vriendschappen. Na de aanvankelijke introductie van de sport door de hoogste lagen van de bevolking, is het juist deze verenigingsaandrag van jongeren uit de middenklassen die de draaggolf leverde voor een snelle groei van de sport als maatschappelijk verschijnsel na 1900.

De vereniging was een relatief nieuw verschijnsel in de samenleving, dat snel opgang zou maken in de tweede helft van de negentiende eeuw. Nadat allerlei volwassenen er gebruik van hadden gemaakt voor het bevorderen van allerlei belangen, zo niet van hun emancipatie in het algemeen, werd het daartoe vanaf ongeveer 1900 ook door jongeren benut. De vereniging vulde als het ware een sociaal vacuüm dat door de modernisering was ontstaan. Vandaar ook die aandoenlijke ernst waarmee zo'n vereniging werd opgezet, inclusief de gevoeligheden rond de samenstelling van het bestuur, zwaarwichtige besprekingen over de reglementen en, uiteraard, het vaststellen van een vaste contributie. Vrijwel alle jongens in de jeugdliteratuur wilden een club oprichten en imiteerden daarmee het gedrag van volwassenen; het verschijnsel zou na de Eerste Wereldoorlog zelfs buitengewoon omvangrijk worden met al de jeugdorganisaties die toen

ontstonden. Het is van belang te beseffen dat deze organisaties vooral interessant waren voor jongeren uit de tussenlaag, die slechts op deze manier kans zagen een nieuw gedragskader te scheppen. Daarmee kon op bescheiden wijze een deel van de cultuur eigen worden gemaakt, welke tevoren vrijwel exclusief tot de elite beperkt was gebleven. Te denken valt hier aan musiceren, toneel, dans, reizen, lezen en bovenal sport.¹²

In dit kader ging er dan ook een zuigende werking uit van de voetbal-

Voetbal in 1930. Uit: Wilfred Bouma en Theo Stevens, ed., *Sportgeschiedenis in Nederland* (Amsterdam 1998).

verenigingen. Aanvankelijk werden leden uit lagere milieus door de elite grootmoedig opgenomen - het kwam de resultaten in de competitie natuurlijk ook vaak ten goede. Voor zover we daar enig zicht op hebben, is het overigens wel aannemelijk dat de sociale omgang tussen de verschillende sociale lagen binnen het veld makkelijker was dan daarbuiten, het kopje thee in de pauze makkelijker te nuttigen dan de ontspanning na de wedstrijd in het clubhuis. Naarmate meer jongens uit de lagere sociale lagen de eliteclubs binnenkwamen was er in ieder geval sprake van een merkbaar toenemende sociale spanning. De lagere klassen begonnen de elite zelfs te mijden door eigen clubs op te richten, waardoor het contact ook beperkt kon blijven tot het veld. Ook in dit opzicht gaf Haarlem het voorbeeld. In 1897 werd daar door leerlingen van de Ambachtsschool een

¹² Van Hessen, *Samen jong zijn*, 293-297.

voetbalvereniging opgericht die zou functioneren als voorloper van een snel groeiend aantal 'volksvoetbal'-verenigingen. De elite trok zich langzamerhand wat terug, oude verenigingen raakten wat in verval, de nieuwe werden talrijker en zelfbewuster. In 1918 was het zo'n duidelijk probleem geworden dat in het Bondsbestuur uitvoerig gesproken werd over 'het voetbalspel in de meer gegoede standen' - dat hoogstwaarschijnlijk zou gaan verdwijnen - en de onvermijdelijke gedachte dat het voetbalspel vooral een volkssport zou worden. Daarmee was de cirkel in zekere zin weer rond: voetbal was immers van oudsher al een spelletje van het gewone volk, waar de elite enigszins misprijzend naar had gekeken. In de loop van de negentiende eeuw werd het op allerlei onderwijsinstellingen in Engeland als het ware opnieuw uitgevonden en daarmee één van de vele nieuwe elitesporten, die echter rond de eeuwwisseling weer zou worden herwonnen door de gewone bevolking.

In deze cyclische ontwikkeling had het voetbal echter een aantal grote veranderingen ondergaan. Daarbij doel ik niet eens zozeer op de toenemende reglementering van het spel, maar veel meer op de geheel andere betekenis die de toeschouwers inmiddels hadden gekregen.¹³ In de vroegmoderne tijd was er geen groot verschil tussen spelers en toeschouwers; dat ware diffuse rollen, men kon zo nu en dan meedoen, dan weer aan de kant uithijgen en toekijken. De reglementering van het spel en het toenemende belang van een competitie bracht een zekere specialisatie met zich mee: vooral die jongens werden opgesteld die een zekere aanleg voor het spel vertoonden. Juist die selectie is een buitengewoon belangrijk element in de jongensboeken over voetbal die hiervoor zijn aangeduid. Maar dit proces impliceerde ook dat het verschil tussen spelers en toeschouwers steeds groter werd, zo er niet gesproken moet worden over een sterke scheiding tussen die twee groepen.

Hierbij moet gewezen worden op het feit dat sport - zeker ook voetbalsport - niet alleen bedoeld was om het gedrag van de spelers te reguleren, maar in toenemende mate ook dat van de toeschouwers. In allerlei jongensboeken wordt uiteraard het modelgedrag voor een speler uitgelegd: de kern daarvan is dat mysterieuze *fair play*. Dat wil niet alleen zeggen dat de krachtmeting zo eerlijk mogelijk moet zijn, en er dus op geen enkele wijze vals mag worden gespeeld, maar misschien nog wel belangrijker is dat alle deelnemers begrijpen dat zij elkaar nodig hebben. De strikte gehoorzaamheid aan de regels was niet voldoende, maar de wedstrijd diende doortrok-

13 Allen Guttman, *Sports Spectators* (New York 1986).

ken te zijn van het besef dat de elftallen het elkaar mogelijk maakten een mooie, fijne, interessante wedstrijd te maken. Dat was het hogere doel van *fair play*. Vandaar ook dat Mulier altijd zo voorbeeldig zijn grote waardering uitsprak voor de tegenstanders, ook als hij verloren had.

Naarmate er meer toeschouwers kwamen werd deze gedachte min of meer overgedragen op het publiek, dat zich behoorlijk diende te gedragen. Een zekere clubliefde was wel geoorloofd, maar nog mooier werd het gevonden als het publiek zich gedroeg zoals bij een opera of toneelvoorstelling: in het algemeen betrekkelijk passief, maar bij een mooi moment of bijzondere prestatie enthousiast, onverschillig of het nu ging om de eigen partij of de tegenpartij. Iets daarvan is nog steeds te merken bij tennis bijvoorbeeld, waarbij vaak wel een favoriet is, maar toch geapplaudiseerd wordt voor een fraai punt van diens tegenstander. Heel kenmerkend bij tennis is ook dat het publiek in de loop van de wedstrijd vaak een warme genegenheid begint uit te stralen voor de speler die dreigt te verliezen, omdat het juist zijn vertwijfelde inspanning is die de eigenlijke wedstrijd maakt. Er is geen mooie overwinning denkbaar zonder een bitterzoete nederlaag. Een dergelijke toeschouwershouding was, op wat langere termijn gezien, echter volstrekt nieuw. In de vroegmoderne geschiedenis waren toeschouwers woest partijdig en soms was er nauwelijks onderscheid tussen een wedstrijd en een gewone vechtpartij. In die zin heeft het moderne voetbal aanvankelijk een belangrijke rol gespeeld in het disciplineren van de toeschouwers, van het volk, waarmee het een onderdeel was van het burgerlijk beschavingsoffensief. In de jongensboeken over voetbal is duidelijk te merken, dat onsportief gedrag van spelers evenzeer werd afgekeurd als agressief gedrag van toeschouwers. Al vroeg ook werden clubs verantwoordelijk gesteld voor het gedrag van hun aanhangers.

De toenemende vervolgsing van het voetbal na de eeuwwisseling ging op dit punt problemen geven. In de traditionele volkscultuur was ongenueanceerde rivaliteit een essentieel bestanddeel.

Er werd gevochten tussen de verschillende dorpen bij de kermis, tussen de verschillende wijken in de stad, tussen de verschillende lagere scholen in de buurt, zoals in alle jeugdherinneringen is terug te vinden.¹⁴ Als het volk zich langs de lijnen begint op te stellen, nemen zij deze traditie natuurlijk mee. Schuil maakte in zijn boek duidelijk dat de supporters van AFC prettige mensen waren, 'echte' supporters, maar die lui van Vitesse

14 Met dank aan H.Q. Röling.

bijvoorbeeld deugden niet.

In dat opzicht is de worsteling van de sociaal-democraten met sport tijdens het Interbellum ook zo interessant. De behoefte aan sport van arbeiders bleek onstuitbaar en daar moest dus op een of andere manier aan tegemoet gekomen worden, maar dan wel in een eigen organisatie, zodat ze niet blootgesteld zouden worden aan de bestuurders van de algemene bonden, die natuurlijk zonder enige uitzondering behoorden tot de klasse der kapitalisten. Vandaar dat het in 1926 kwam tot de oprichting van de Nederlandse Arbeiderssportbond. Maar tegelijkertijd werd daar het oude ideaal van de elite warm gehouden over *fair play*, 'meedoen is belangrijker dan winnen' en het verstevigen van mooie karaktereigenschappen als 'oprechte en trouwe kameraadschap'.¹⁵ Daarmee wordt duidelijk dat er een verzet kwam tegen de culturele hegemonie van de midden- en hogere klassen in de sport, maar dat met de sport tegelijkertijd een deel van de waarden en normen van de elite onvermijdelijk werden meegenomen in de volkscultuur. Mede daardoor was het mogelijk dat veel traditionele rivaliteiten, met bijpassend geweld, rond de sportvelden werden uitgeleefd, maar in een gematigde, geritualiseerde variant, met op de lange termijn gezien een vermindering van geweldadigheden.

Juist deze ritualisering werd slecht begrepen door de hogere klassen, waarschijnlijk omdat ze het zagen als een geheel nieuw verschijnsel en het niet begrepen als een transformatie van iets dat reeds van oudsher aanwezig was. In zijn bekende studie *Homo Ludens* uit 1938 wijst Johan Huizinga juist op het teloorgaan van de werkelijk 'spelende mens'. Een levendige clubgeest, partijdigheid en toenemende herkenbaarheid als aanhanger van een partij, dit alles waren volgens hem de zorgelijke tekenen des tijds. Natuurlijk, zo gaf hij toe, het waren verschijnselen die ook vroeger voorkwamen, maar nooit tevoren met zo'n massaliteit en brutaliteit. Deze tekenen des tijds waren, zo valt hier aan toe te voegen, in Nederland vanaf ongeveer 1880 zichtbaar geworden, zowel in het verschijnsel van de snelle verbeiding van de sport als in het relatief snelle succes van de moderne politieke massa-partij. En in die zin had Huizinga niet geheel ongelijk, toen hij zuchtend concludeerde dat grote delen van de samenleving 'worden beheerscht door het temperament van opgroeiende knapen en de wijsheid van de jongensclub'.¹⁶

¹⁵ Dona, *Sport en socialisme*, 22.

¹⁶ J. Huizinga, 'Homo Ludens' in: *Verzameld Werk dl. V* (Haarlem [1938] 1950) 237.

Joop Zoetemelk gehuldigd na zijn zege bij de Tour de France in 1980. Uit: Wim Amels, *De geschiedenis van de Tour de France* (Valkenswaard 1984).